॥ वैशम्पायन उवाच ॥ एतच्छ्रुत्वा तदा वाक्यं भीष्मेणोक्तं महात्मना। युधिष्ठिरः प्रीतमना बभूव जनमेजय।

इति श्रीमहाभारते शान्तिपर्व्वणि आपद्धर्म्मपर्व्वणि कृतघ्नोपाख्याने त्रिसप्तत्यधिकशततोऽध्यायः॥ १७३ ॥ समाप्तञ्चेदं आपद्धर्म्मपर्व्व ॥

॥ अथ मोक्षधर्म्मपर्व्व ॥

॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ धर्म्माः पितामहेनोक्ता राजधर्म्माश्रिताः शुभाः। धर्म्ममाश्रमिणां श्रेष्ठं वक्तुमर्हसि पार्थिव।

॥ भीष्म उवाच ॥ सर्व्वत्र विहितो धर्म्मः सत्यप्रेत्य तपःफलं। बहुद्वारस्य धर्म्मस्य नेहास्ति विफला क्रिया।

यस्मिन् यस्मिंस्तु विषये यो यो याति विनिश्चयं। स तमेवाभिजानाति नान्यं भरतसत्तम।

यथा यथा च पर्य्येति लोकतन्त्रमसारवत्। तथा तथा विरागोऽत्र जायते नात्र संशयः। ६४६०

एवं व्यवसिते लोके बहुदोषे युधिष्ठिर। आत्ममोक्षनिमित्तं वै यतेत मतिमान्नरः।

॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ नष्टे धने वा दारे वा पुत्त्रे पितरि वा मृते। यया बुद्ध्या नुदेच्छोकं तन्मे ब्रूहि पितामह।

॥ भीष्म उवाच ॥ नष्टे धने वा दारे वा पुत्त्रे पितरि वा मृते। अहो दुःखमिति ध्यायन् शोकस्यापचितिं चरेत्।

अत्राप्युदाहरन्तीममितिहासं पुरातनं। यथा सेनजितं विप्रः कश्चिदेत्याब्रवीत् सुहृत्।

पुत्त्रशोकाभिसन्तप्तं राजानं शोकविह्वलं। विषण्णमनसं दृष्ट्वा विप्रो वचनमब्रवीत्। ६४६५

किन्नु खल्वसि मूढस्त्वं शोच्यः किमनुशोचसि। यदा त्वामपि शोचन्तः शोच्या यास्यन्ति तां गतिं।

त्वञ्चैवाहञ्च ये चान्ये त्वामुपासन्ति पार्थिव। सर्व्वे तत्र गमिष्यामो यत एवागता वयं।

॥ सेनजिदुवाच ॥ का बुद्धिः किं तपो विप्र कः समाधिस्तपोधन। किं ज्ञानं किं श्रुतञ्चैव यत् प्राप्य न विषीदसि।

॥ ब्राह्मण उवाच ॥ पश्य भूतानि दुःखेन व्यतिषक्तानि सर्व्वशः। उत्तमाधममध्यानि तेषु तेष्विह कर्म्मसु।

आत्माऽपि चायं न मम सर्व्वा वा पृथिवी मम। यथा मम तथाऽन्येषामिति चिन्त्य न मे व्यथा। ६४७०

एतां बुद्धिमहं प्राप्य न प्रहृष्ये न च व्यथे। यथा काष्ठञ्च काष्ठञ्च समेयातां महोदधौ।

समेत्य च व्यपेयातां तद्वद्भूतसमागमः। एवं पुत्त्राश्च पौत्त्राश्च ज्ञातयो बान्धवास्तथा।

तेषां स्नेहो न कर्त्तव्यो विप्रयोगो ध्रुवो हि तैः। अदर्शनादापतितः पुनश्चादर्शनं गतः।

न त्वाऽसौ वेद न त्वं तं कः सन् किमनुशोचसि। तृष्णार्त्तिप्रभवं दुःखं दुःखार्त्तिप्रभवं सुखं।

सुखात् सञ्जायते दुःखं दुःखमेवं पुनः पुनः। सुखस्यानन्तरं दुःखं दुःखस्यानन्तरं सुखं। ६४७५

सुखदुःखे मनुष्याणां चक्रवत् परिवर्त्ततः। सुखात्त्वं दुःखमापन्नः पुनरापत्स्यसे सुखं।

न नित्यं लभते दुःखं न नित्यं लभते सुखं। शरीरमेवायतनं दुःखस्य च सुखस्य च।

शरीरमेवायतनं सुखस्य दुःखस्य चाप्यायतनं शरीरं। यद्यच्छरीरेण करोति कर्म्म तेनैव देही समुपाश्नुते तत्।

जीवितञ्च शरीरेण जात्यैव सह जायते। उभे सह विवर्त्तेते उभे सह विनश्यतः।

स्नेहपाशैर्बहुविधैराविष्टविषया जनाः। अकृतार्थाश्च सीदन्ते जले सैकतसेतवः। ६४८०

स्नेहेन तिलवत् सर्व्वं सर्गचक्रे निपीड्यते। तिलपीडैरिवाक्रम्य क्लेशैरज्ञानसम्भवैः।